

Kentlilik Bilinci Kavramını Ruşen Keleş'in Kavramsal Çerçevesi Üzerinden Okumak

*

Hazal Ilgın Bahçeci Başarmak¹
ORCID: 0000-0003-3967-0960

İrem Ece Akpınar²
ORCID: 0000-0001-5302-2893

Öz

Tarihsel süreç içinde gelişen kentsel yaşamla uygarlık arasındaki ilişki, kentin uygarlığın beşiği olarak kabul edilmesinin yanı sıra, kibarlık ve görgü gibi davranışların da kent insanına özgü özellikler olarak algılanma gelmesine neden olmuştur. Bu noktada Ruşen Keleş'in vurgusu, kentin insana, kentsel yaşama dair değerlere sahip çıkma bilinci, diğer bir deyişle, kentlilik bilinci ve sorumluluğu kazandıran bir olgu olduğu ve buradan hareketle de kentin bağlı olduğu ekonomik ve toplumsal dizgelerin bir parçası, minyatürü ya da aynası olduğu üzerinedir. Kent ve kentte yaşayan insan arasında kurulan bu karşılıklı ve döngüsel ilişki, toplumsal yapının tüm özelliklerinin güzellikleri ve hastalıklarıyla birlikte kente yansımaları sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda Keleş, özellikle Türkiye'de yaşanan kent ve kentleşme sorunlarının çözümü açısından kentlilik bilincine ayrı bir önem atfetmiş; kent kültürü, kent kimliği ve yerel yönetimlerde katılım/vatandaşlık olguları üzerinden bu olguyu gündeme taşımıştır. Çalışmanın amacı, kentlilik bilinci kavramını Keleş'in kavramsal çerçevesi ve vurguları üzerinden inceleyerek, Türkiye kentleri ve kentleşme süreci üzerindeki değerlendirmelerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentlilik bilinci, kent kimliği, kent kültürü, katılım, Türkiye.

¹ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, E-mail: hazalilgin@gmail.com

² Uzman, İstanbul Aydın Üniversitesi, E-mail: i.ece.akpinar@gmail.com

Reading the Concept of Urban Consciousness Through Ruşen Keleş's Conceptual Framework

*

Hazal Ilgın Bahçeci Başarmak³
ORCID: 0000-0003-3967-0960

İrem Ece Akpınar⁴
ORCID: 0000-0001-5302-2893

Abstract

The relationship between urban life and civilization, which has developed in the historical process, has led to the recognition of the city as the cradle of civilization, as well as the perception of behaviors such as politeness and good manners as characteristics specific to urban people. The emphasis of Ruşen Keleş is on the fact that the city is a phenomenon that gives people the awareness of protecting the values of the city and its environment, instilling awareness and responsibility of urbanity and the city is a mirror of the economic and social systems. This relationship established between the city and the people living in the city has resulted in the reflection of all the characteristics of the social structure to the city, together with its beauties and diseases. Keleş has attributed a special importance to the urban consciousness, especially in terms of the solution of urban and urbanization problems in Turkey. The aim of the study is to examine the concept of urban awareness through the conceptual framework and emphasis of Keleş and to reveal his evaluations on the cities of Turkey and the urbanization process.

Keywords: *Urban consciousness, urban identity, urban culture, participation, Turkey.*

³ Assoc. Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli University, E-mail: hazalilgin@gmail.com

⁴ Senior associate, İstanbul Aydın University, E-mail: i.ece.akpinar@gmail.com

Giriş

Kentler insan ilişkilerin en yoğun yaşandığı fiziki yerleşim merkezleri olmanın ötesinde toplumsal birer üründür. Kent ve toplumsallık arasındaki bu ilişki, toplum ve kent arasında birbirlerinden sürekli beslenen karşılıklı bir etkileşim bulunduğunun ifadesidir. Temelde insan ilişkileri tarafından anlamlandırılan kentsel mekân, zaman içinde kendisine özgü bir kimlik ve kültür geliştirir. Bu an, kentin de insan ve toplum ilişkileri üzerinde önemli etkiler doğurmaya başladığı sürecin başlangıcına karşılık gelmektedir. Kent ve toplum arasında ortaya çıkan bu etkileşim, kent kimliği ve kent kültürü yoluyla kentte yaşayan bireylerin kente özgü düşünce ve davranış kalıpları geliştirmesine yol açarak kentlileşmenin sağlanmasına ve kentlilik bilincinin gelişmesine neden olur. Bu çerçevede kentlilik bilinci; kentleşme, kentlileşme, kent kültürü ve kent kimliğinin kesişim noktasında bulunmaktadır. Genel olarak kentte yaşayan kişinin kent kültürünü içselleştirmesi, kendisini kente, kentin dinamiklerine ait ve kentte güvende hissetmesi, yaşadığı kente karşı sorumluluk duyması şeklinde kavramsallaştırılabilecek kentlilik bilinci, ekonomik, siyasi ve kültürel temelde gerçekleşen ve kente özgü olan bir toplum-sallaşma biçiminin karşılığıdır. Hem kentin sahiplenilmesini hem de kent ile olan etkileşimin sürekliliğini sağlayan bu sürecin çıktısı, kentsel toplumsal yaşam şeklinde adlandırılır.

Keleş'in temel vurgusu; söz konusu sürecin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesinin, uyumlu bir kentleşme deneyiminin yaşanmasına bağlı olduğuna yöneliktir. Uyumlu bir kentleşme sürecinin sağlanamadığı ülke ve dolayısıyla kentlerde, kentlileşme gerçekleşemez ve dolayısıyla kentlilik bilinci gelişemez. Bu ise uygarlıktan insanlığa, temel hak ve hürriyetlerden demokrasiye kadar pek çok açıdan sınırları kentleri de aşan ciddi sorunların ortaya çıkmasına yol açar. Bu sorunların ortaya çıkmaması için insan davranışlarında kentli olmanın ya da gerçek anlamda vatandaş olmanın gerektirdiği değişikliklerin gerçekleşmesi gerekir. Bu değişikliklerin gerçekleşmesi, kişinin kentlilik bilincine sahip olmasıyla sonuçlanır. Bu bağlamda kentlilik bilincine sahip olmak, hem tarihsel ve kültürel kimlik öğeleri yıpratılmadan çağdaş donanımlara kavuşturulmuş, insanın temel hak ve hürriyetlerinin sağlandığı kentler için, hem de gerçekten demokratik bir toplumsal yaşam için gerekli koşulların başında gelmektedir (Keleş, 2015).

Bu çalışmanın amacı kentlilik bilinci olgusunu Ruşen Keleş'in kavramsal çerçevesi temelinde ve onun çalışmaları üzerinden inceleyerek olgunun öne-

mini ortaya koymaktır. Bu çerçevede önce kent, kentleşme ve kentleşme olguları kentlilik bilinci kavramıyla ilişkileri temelinde irdelenecek, ardından kentlilik bilincinin oluşum ve gelişimi açısından önemli olan kent kimliği, kent kültürü, katılım ve aktif vatandaşlık olguları ele alınacak, son olarak ise yine Keleş'in yazınıyla Türkiye kentleşme deneyimi, kentlilik bilinci kavramı üzerinden değerlendirilecektir.

Kent, Kentleşme ve Kentleşme

Kentler, tarih boyunca sosyalleşmenin geliştiği, kültürel yapıların oluştuğu ve medeniyetlerin doğduğu, büyüdüğü ve yayıldığı çekim merkezleri olmuşlardır. Çoğu zaman kentlerin çökmesiyle taşıyıcısı oldukları kültür ve medeniyetin de çöktüğü görülmüştür. Bu bakımdan kentlerin tarihi ana hatlarıyla medeniyet tarihidir (Yörükhan, 2006, s. 33). Bu kapsamda uygarlık ve insanlık tarihi, bir anlamda, kentlerin tarihidir (Keleş, 2005, s. 10).

Kent kavramını karşıtı olan köyden farklılaştıran özellikleri vurgulamak açısından Keleş kenti; "sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi" (Keleş, 2021, s. 68) şeklinde ele almaktadır. Bu bağlamda kentleşme ise, "sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artmasını ve günümüzdeki kentlerin ortaya çıkmasını sağlayan toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere has değişikliklere neden olan bir nüfus birikimi sürecidir". Bu noktada Keleş'in temel vurgusu, kısaca ekonomik faktörler şeklinde tanımlanabilecek üretim biçimindeki değişimin, kentleşme tanımında özel bir yeri olduğuna yöneliktir. Kentleşmenin bir açıdan tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyine geçişi ifade etmesi önemlidir. Çünkü bu geçiş, tüm üretim ve denetleme işlevlerinin kentlerde toplanmasını zorunlu kılarak, kentlerin büyüyerek yoğunluk kazanmasına, heterojenlik ve bütünleşme derecelerinin artmasına neden olur. Ülkelere az ya da çok gelişmiş olarak nitelendirilmesi, bu geçiş sürecini hangi biçimde yaşadığına bağlıdır (Keleş, 2014, s.20-21).

Kentleşme süreci, 19. yüzyılda batıda hız kazanan sanayileşme süreci ile başlamıştır. 18. Yüzyılda İngiltere'de gelişen Sanayi Devrimi, yeni teknolojik gelişmeler ile buluşların ortaya çıkmasıyla tarım alanındaki ilerlemeleri ve mülkiyetle ilgili yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Köylülerin kırsal

alanlardan sanayi bölgelerine göç etmelerine neden olan bu gelişme, kısa sürede tüm Avrupa'ya yayılarak sanayi kentlerini ortaya çıkarmıştır. Bu kentlerde makineleşmenin ve ussallaşmanın sistematize bir biçimde ve geniş çaplı uygulanması ile düşünüş biçimi ve davranışların yeni kapitalist üretim biçiminin gereklerine ayak uyduracak şekilde gelişmesi zorunluluğunu getirmiş bu da, geleneksel kent yapısının ciddi şekilde değişmesine neden olmuştur. Basit şekilde tüm sanayi kollarının eski kentlerin dışına; ulaşım olanakları, hammadde ve enerji kaynakları ile işgücünün ucuz olduğu alanlara yerleşmesi ve işçi mahallelerinin doğuşuyla tasvir edilebilecek bu dönüşüm, sanayileşme, modernleşme ve kentleşme arasındaki ayrılmaz ilişkiyi gözler önüne sermektedir (Keleş, 2011, s. 29). Söz konusu ilişkinin en önemli ifadesi ise, meydana geldiği toplumda ortaya çıkardığı ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler olmaktadır. Bizi doğrudan "kente uyum" sorunsalına götüren bu tespit, kentlilik bilincinin oluşmasında önemli bir rol üstlenen kentlileşme kavramını incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

Kırsal alandan kente göç eden kişilerin kır yaşamında benimsedikleri değerlerin yerini kente özgü değerlerin alması, diğer bir deyişle kentlileşmeleri, uzun bir zaman dilimi içinde gerçekleşmektedir. Bu süre zarfında bir geçiş süreci yaşanmakta; göç eden birey hem kır hem de kent insanının sahip olduğu değerlere sahip olabilmektedir. Kır ve kentin birbirinden farklılaşan özelliklerinden kaynaklanan bu durumu İbn-i Haldun ve Zimmerman dokuz başlık altında formüle etmişlerdir. Bunlar; "mesleki alanda farklılaşma, çevreye yerleşme biçiminde farklılaşma, toplum yapılarının büyüklüğünde farklılaşma, nüfusun homojenliğine göre farklılaşma, toplumsal tabakalaşma açısından farklılaşma, toplumsal hareketlilik açısından farklılaşma, nüfus yoğunluğunda farklılaşma, göç yönünden farklılaşma ile toplumsal ilişkiler ve temas yönünden farklılaşmadır"⁵ (Görmez, 1991, s.14).

Kentler içinde buldukları toplumsal dizgelerin birer yansıması olup, söz konusu dizgelerin farklılaşan özellikleri farklı kentleşme biçimlerinin ve kentsel mekânların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Söz konusu farklılığın en açık şekilde gözlemlendiği yerler az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkelerdir. Az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin tarihsel süreçte geçirdikleri süreçler, bu ülkeleri büyük ölçüde ekonomik açıdan "dışa bağımlı" ülkeler konumuna sokmuş; bu bağımlılık da onların ekonomik ve toplumsal gelişmeleriyle birlikte kentleşme biçimlerini de büyük ölçüde etkile-

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kemal Görmez(1991), Şehir ve İnsan, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 14-20

miştir. Söz konusu bağımlılık bir yandan bölgeler arasında ayrımlar yaratırken, diğer yandan da kentleşme hızına etki ederek resmi ve özel yabancı sermayenin ağır sanayi kuruluşlarını kurmaya yanaşmadığı, montaj türü sanayiye kurallastırıldığı ülkelerde lüks tüketim malları sanayisi, küçük sanayi, ithalat ve ticaret gibi verimlilik derecesi tartışmalı olan kesimlerin gelişmesine ve daha çok hizmetler sektörüne dayanan içi boş bir kentleşmeye yol açar (Keleş, 2014, s. 39). Manuel Castells'in "bağımlı kentleşme" olarak adlandırdığı bu olgu⁶, az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin kentleşme biçimlerinin gelişmiş ülkelerinkinden farklı şekillenmesine neden olmaktadır. Bu farklılık en çok nüfus artış hızı ve yoğunluğu, nüfusun büyük kesiminin çalıştığı sektör ve toplumsal ayırım şeklinde adlandırılabilir üç temel noktada kendisini gösterir ki, kentleşme olgusu doğrudan bu sonuncu unsurla ilişkilidir. Gelişmiş ülke kentleri üzerine yürütülen araştırmalar, kentin, toplumsal değişimi başlatmada ve hızlandırmada önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Buna göre kent, geleneksel düşünce ve davranış kalıplarını ortadan kaldıran, yeni ve kente özgü kalıpların oluşmasına neden olan bir odaktır (Keleş, 2011, s. 41): İnsanlık tarihine yön veren tüm yenilik ve buluşlar kentlerden doğar ve yayılır. Böylece kentin hinterlandıyla sınırlandırılmayacak kentleşme hareketi üzerinden kent ve dolayısıyla kent yaşamı, insanların davranış ve düşünce kalıpları üzerinde etki yaratarak kente özgü olacak şekilde değişip dönüşmesine neden olur. Bu değişim, kentleşme olarak adlandırılan sürecin başlangıcına tekabül etmektedir.

Çoğu zaman kentleşmeyle karıştırılabilen bir olgu olan kentleşmeye literatür içinde ayrı bir önem atfeden Keleş, kentleşme ve kentleşme arasındaki ilişkiyi şu şekilde vurgulamaktadır: "Nasıl kentleşmeyi sadece bir nüfus birikimi süreci olarak algılamak, onun ekonomik özellik ve boyutlarının görmezden gelinmesine yol açıyorsa, kentleşmeyle birlikte insanların tavır ve davranışlarında beklenen değişiklikleri içeren davranışsal yön dikkate alınmadan kentleşme olgusunu incelemek yeterli olmaz" (Keleş, 2016, s.214).

Bu şekilde Keleş, Louis Wirth'in ünlü "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme" isimli makalesindeki vurguların bir kez daha altını çizmektedir. Kentin insanlara daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer olmasının ötesinde, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkez olması gereğinden hareketle Wirth, çağdaş

6 Ayrıntılı bilgi için bkz.; Manuel Castells (1972). The urban question: A marxist approach. Translated by Alan Sheridan, London: Edward Arnold

dünya için sıklıkla kullandığımız “kentlileşme”nin derecesinin, tam olarak ve geçerli bir biçimde, kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülemeyeceğini kesin bir biçimde dile getirmiştir. Çünkü kentlerin, toplumsal yaşam ya da insan üzerindeki etkileri, kentli nüfusun oranının göstereceği etkiden çok daha büyüktür (Wirth, 2002, s. 77-78).

Kentlileşme sürecinin toplumsal, siyasal, ekonomik, psikolojik ve kültürel pek çok boyutu bulunmaktadır. Bu boyutların kent ile kırsal arasındaki farklılık derecesi ne kadar artarsa kentle bütünleşme o kadar zor olmakta, intibaksızlık (uyumsuzluk) sorunu ortaya çıkmakta ve dolayısıyla rasyonel bir kentlileşme süreci gerçekleşmemektedir. Kartal (1992, s.51) bu durumun kavramsallaştırılabilmesi açısından kentte yaşayan kişilerin altyapı özelliklerinin içeriklerini vurgulamak adına “ekonomik mekân” ve “sosyal mekân” kavramlarını araç olarak kullanmıştır. Buna göre Kartal, kırdan kente göçen bireyin ekonomik ve toplumsal açıdan değişimini ortaya koyabilmek için ekonomik mekânlar ve sosyal mekânların altında birtakım faktörler sıralamış ve bu faktörlerin değişiminin, kırdan kente göçen insanın kentlileştiğinin ya da kentlileşemediğinin göstergeleri olduğunu ortaya koymuştur. Kartal’ın kırdan kente göçen kişinin ekonomik açıdan değişimi için ortaya koyduğu ölçütlerin başında kente özgü iş kolları, gelir türleri ve geliri kullanma biçimlerini içeren “ekonomik değer yaratma ve kullanma biçimleri” gelirirken, kente göçen kişinin toplumsal açıdan değişimini formülize edebilmek adına da, dini ve siyasal tutum/davranışlar, hak arama biçimleri, toplumdaki farklılıkları açıklama biçimleri ve gereçleri, bilgi edinme yolları, eğitim ve öğretim konusundaki tutumlar gibi öğeleri içeren kentsel toplumsal yaşama dair değer, düşünce ve davranış kalıplarını sıraladığı görülmektedir (Kartal, 1992, s.52). Bunlar bir bütün olarak kentte yaşayan kişinin altyapısını oluşturan ekonomik ve toplumsal içerikleri oluşturmaktadır.

Bu bağlamda kentlileşme, biri ekonomik diğeri sosyal olmak üzere iki temel boyutta gerçekleşmektedir: Ekonomik açıdan kentlileşme; kişinin geçimini kente özgü işlerle sağlayacak duruma gelmesiyle gerçekleşmektedir. Sosyal açıdan kentlileşme ise; kırdan kente göçmüş kişinin kente özgü tavır ve davranış biçimleri ile sosyal değer yargılarını benimsemesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde kırsal yaşam tarzını benimsemiş insan kentte hem ekonomik hem de sosyal açıdan kentsel yaşamın kurallarını benimsemeye, ona uygun davranış ve düşünce kalıpları geliştirmeye ve dolayısıyla kentlileşmeye başlamaktadır. Diğer yandan bu dönüşüm süreci, ilgili ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısındaki dönüşüm ile paralellik göstermektedir. Ülkenin

ekonomik yapısındaki dönüşüm ile kişinin ekonomik mekânındaki dönüşüm; ülkenin toplumsal yapısındaki dönüşüm ile de kişinin sosyal mekânındaki dönüşüm benzer bir seyir izlemektedir (Kartal, 1992, s.50-53). Nihayetinde temelde bu iki alanda başlayan kentlileşme süreci ve onun getirdiği düşünce ve davranış kalıpları, kentli bireye özgü olan kentlilik bilincinin gelişmesine neden olmaktadır (Meydan Yıldız, 2018, s.173-175).

Kentlilik Bilinci Nasıl Oluşur?

Keleş'in (2021, s.70), "kentleşme akımı ile ortaya çıkan toplumsal değişimin, insanların gerek davranış ve ilişkilerine gerekse tutum ve değer yargılarına sirayet etmesi, söz konusu alanlarda maddi ve manevi değişiklikler meydana getirmesi" şeklinde tanımladığı kentlilik bilinci, temelde insanların bir kenti kent yapan özelliklerin farkında olmaları ve bu yönde davranış kalıpları ve düşünce biçimleri geliştirmeleriyle oluşmaktadır.

Kentlilik bilincinin oluşabilmesi için her şeyden önce kişi, kent kültürünü sahiplenebilmeli ve onu içselleştirebilmelidir. Bu yüzden Keleş (1998, s. 84), kent ile kentliliğin içe içe geçtiğini işaret ederek "bir kentte doğan, yetişen ve yaşayan; kentle arasında tarihsel, kültürel ve duygusal bağlar kurabilen, aynı zamanda bu kente dair toplumsal sorumluluk hissi duyan kişileri" kentli olarak nitelemekte ve bu kişilerin kentlilik bilincine sahip olabildiğini belirtmektedir. Bu çerçevede kentlilik bilinci; kişinin kentte yaşadığının farkında olarak buna özgü davranış ve düşünce kalıpları geliştirmesi ve yaşadığı kentle birtakım bağlar kurabilmesiyle gelişir. Kentlilik bilinci, insanların yaşamlarını sürdürdükleri kentle ve kent halkıyla bütünleşmesi, kente karşı koruma ve kenti geliştirme bağlamında pek çok alanda sorumluluk ve duyarlılık sergilemesi yaşadıkları kente özgü davranış, tutum ve algı biçimleri geliştirmesi, kent toplumunun gerekliliklerinin farkında olması ve buna göre hareket etmesidir (Biol, 2008, s. 28; Kaya, 2003, s. 34-35).

Kentlilik bilincinin oluşması için dört temel gereklilik ve aşamadan söz edilebilir. Bunlardan ilki; kentin kültürel, tarihi ve ananevi değer ve birikimlerinin farkında olmaktır ki bu farkındalığın oluşabilmesi için kentte yaşayan bireyin o kentin kültürünü benimsemesi ve o kültürle bütünleşmesi gerekmektedir. İkincisi; bu sürecin bir devamı olacak şekilde, kentin fiziki, kültürel, sosyal ve ekonomik gelişim ve dönüşümüne katkıda bulunmaktır. Üçüncüsü; kente karşı kişinin aidiyet duygusu geliştirmesi, yaşadığı kentle ilgili konulara ilgi göstermesi, kentin alt ve üst yapısal değerlerini sahiplenmesi ve korumasıdır ki bu aşamanın gelişebilmesi için de kentin tarihsel süreç içinde gelişen ve korunmuş olan bir kimliğinin bulunması ve kentte yaşayanların

da bu kimliği sahiplenmiş olması gerekmektedir. Sonuncu gereklilik ise, yine kent kimliği ile ilişkili olarak, kişinin kentin sahip olduğu kültürel mirasın, tarihi geçmişinin ve geçirdiği değişim ile dönüşümler hakkında bilgi sahibi olmasıdır (KENTGES, Sonuç Bildirgesi, 2009). Kent tarihi göstermektedir ki bu aşamaların her biri kentlilik bilincinin oluşumunun ön koşullarından birisi olan demokrasi ve vatandaşlık bilincinin de gelişmesi için olmazsa olmazlardır: Öncelikle insanın kendisini yaşadığı kente ait hissetmesi, ardından da o kent hakkında alınan kararlarda ve yürütülen uygulamalarda fiilen söz sahibi olabilmesi gerekmektedir (Keleş, 2005, s. 11). Dolayısıyla kentlilik bilinci bugünden yarına gerçekleşen bir süreç içinde gelişmemekte; kent kültürü, kent kimliği ve bir kentli siyasal davranış biçimi olan katılım olgularıyla doğrudan bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu faktörlerin bileşkesi ve sonucu olarak kentlilik bilinci zamana, ilişkilere, etkileşime, ortak değerlere ve yaşamışlıklara göre gelişir, değişir ve dönüşür (Keleş, 2021, s. 70).

Kent Kültürü

Kent kültürü, bir kentin gelişmesinde kentte yaşayan insanların ortaklaşa ürettikleri soyut ve somut değerlerin bütünüdür (Hayta, 2016, s. 166). Kentler sosyal ve demografik yapıları farklı olan kişilerin birlikte yaşadıkları yerler olduklarından kent kültürü; farklı geleneklere, yaşam biçimlerine ve kültürlere sahip, farklı sosyo-ekonomik sınıflara mensup kişilerin birlikte yaşama, kente özgü kuralları benimseme, ilişkiler geliştirme gibi açılardan kendilerini geliştirmeleriyle oluşan, birikimsel bir yaşam biçimi formudur (Alver, 2009, s. 433). Bu açıdan kent kültürü tarihin ve doğanın kentte bırakmış olduğu birikimi temsil etmekte olup “kentteki kalıcı kültür öğelerinin korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi” sürecini içermektedir. Kentin kimliği, bu birikimin temel ögesidir ve her kentin ayırt edici özelliklerini içerir. Kent kimliği ve kent kültürü arasındaki etkileşime dikkat çekebilmek açısından Keleş “bir kentin kimliğini oluşturan onun kültür varlığı; kültürüne katkıda bulunan da kentin kimliğidir” ifadelerini kullanmaktadır. (Keleş, 2005, s. 14). Nihayetinde bu iki olgu arasındaki sıkı etkileşim, bizi kent kültürünün olmazsa olmaz öğelerinden birisi olan çeşitlilik olgusuna götürür ve kent kültürü, farklı etnik ya da dini köken, sosyal çevre ya da meslek gruplarına mensup insanları bir arada tutarak evrensel değerleri de içeren bir yapıya bürünerek “her kente ait farklı yorumlar ile kendine has özellikler taşıyan, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, biçimsel ve tarihsel unsurlarla şekillenen; kentliler ve onların yaşam biçimlerinden oluşan, sürekli gelişen ve sürdürülebilir kent

kavramını yaşatan, geçmişte de gelecekte de yer alan süreçte meydana gelen anlam yüklü bütünlük" halini alır (Hayta, 2016, s. 166-167).

Kent kültürünün oluşum ve gelişimi, öğelerinin korunması ve geliştirilmesi için pek çok aktörün birbirinden farklı görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası topluluktur. İnsanlığın ortak mirası olan kültür, tarih, mimarlık ve doğa değerlerinin korunmasına yönelik politika ve uygulamaların, yalnızca ülkelerin ya da toplumların sorumluluğuna bırakılamayacak evrensel bir niteliğe sahip olması, bu değerlerin uluslararası tüzede korunması ve geliştirilmesine yönelik gerekliliği ortaya koymaktadır. Buradan hareketle pek çok uluslararası sözleşme ve kuruluş bu alanda yol gösterici bir işleve sahiptir. Kent kültürünün korunması ve geliştirilmesi adına görev ve sorumlulukları olan ikinci önemli aktör devletlerdir. Antlaşmalara ya da sözleşmelere taraf olup olmamaları önemli olmaksızın, kültürel mirası korumaya yönelik etik bir sorumlulukları olan devletler, yürüttükleri politikalar aracılığıyla bu alanda önemli roller üstlenmektedirler. Söz konusu aktörlerden üçüncüsü yerel yönetimlerdir. Kentsel alanlardaki kültürel mirasın geliştirilmesi ve korunmasına yönelik görev ve sorumluluklar halka en yakın kuruluşlar olarak yerel yönetimlerin, devletlerle birlikte yürütmeleri gereken önemli politika alanlarından birisidir. Kentsel kültürün korunup geliştirilmesine yönelik önemli görev ve sorumluluklar üstlenmesi gereken son aktör ise yurttaş ya da kenttaşlardır. Demokratik rejimlerde merkezi ve yerel tüm yönetimleri ayakta tutan temel güç halkın özgür istenci olduğundan, kentlerin asıl sahipleri de sorumluluk bilinci gelişmiş kenttaşın ya da etkin yurttaşın ta kendisidir. Bu yüzden, kent kültürü, o kentte yaşayan insanların kültürünün de bir aynası olarak aynı zamanda kentlinin kültürüdür. İşte bu noktada kentlilik bilinci doğrudan devreye girmektedir: Kentte yaşayan insanların kenttaş ya da yurttaş olarak yetişme biçimi, kentnin ve çevresinin değerlerine karşı duyduğu saygı, kısaca kentlilik bilinci, davranışlarına yön veren etik kuralları biçimlendirmektedir. Bu bilince sahip kenttaşlar, bireysel çıkarlarının karşısında ve üstünde, kent, kentlinin ve toplumun, kendisinden üstün sayılması gereken kimi menfaatleri olabileceğinin farkındadır. Böylece kentte yaşayan kişiler, kentlerin ve kentsel değerlerin kullanıcıları olarak, bu menfaatlerini sürekli olarak gözetmekte ve artırmayı amaçlamaktadırlar. Böylece yaşadığı kentin değerleri, bugünü ve yarını üzerinde söz sahibi olan kenttaş kendisini, kentnin kültür birikimine karşı suç sayılabilecek eylemlerden kaçınmak zorunda hissederek davranış kalıp ve düşüncelerini bu yönde geliştirmektedir (Keleş, 2005, s. 15-16).

Kent Kimliği

Genel olarak bilindiği üzere kimlik; canlılara has bir kavram olup, ayırt edici, farklılıkları tanımlayıcı ve öne çıkan nitelikleri gösteren işaretler ve özelliklerdir. Kentler açısından bakıldığında her kentin diğerlerinde ayırt edilebilen bir niteliğinin bulunması kent kimliği kavramının temelini oluşturmaktadır (Ali-ağaoğlu ve Mirioğlu, 2020, s. 376).

Kent kimliği, kent kültürü kavramıyla birlikte kentlilik bilinciyle doğrudan ilişkili bir olgu olup, "bir kentin özgün, bilimsel, modern ve kültürel birikimi; bölgesel, ulusal ve küresel yerleşim sistemleri içindeki toplumsal, ekonomik ve kültürel işlevleri ve bunların, o yerleşim yerinin uzamsal örgütlenmesine yansımalarından kaynaklanan ayırt edici özelliklerin ve niteliklerinin" (Keleş, 2021, s. 83) tümünü ifade etmektedir. Keleş bu şekilde, bir kenti diğer kentlerden ya da yerleşim yerlerinden ayırt etmeye yarayan, kendine özgü tarihsel, kültürel ve doğal değerleri vurgulayarak, kimliğin temelde bir birikim olan kültürün kentsel yerleşimlere yansımaları olduğunu ortaya koymaktadır (Alp, 2021).

İnsanların şahıslarına has kimliklerini olması gibi kentlerin de kendi iç dinamikleriyle kimlikleri oluşmakta; kentsel imgeler ve kimlikler yokluyla kentlerin birbirinden farklı karakterleri ortaya çıkmaktadır. Bu oluşum süreci durağan bir özellik arz etmeyip; doğrudan kentte gözlemlenen özellikler, kentte yaşayanların deneyimleri ve kente yakıştırılanlar da sürece dâhil olmakta; bir yandan kentin sahip olduğu pek çok özellik kentin kimliğinin sınırlarını çizerken, diğer yandan da kimlik, kentin varlığına ve gelişimine yön vermektedir. Bu yüzden bir kentin kimliği dendiğinde aslında, kentte yaşayanların onda buldukları bir değerler, bir amaçlar kümesi; kente yüklenen bir idealleştirme söz konusu edilmektedir. Bu durumda kimlik o kente yakıştırılan; belki daha sonra gerçekleşecek, belki de hiç gerçekleşmeyecek ve idealler kümesini yansıtmakta ve potansiyel bir proje olma niteliği taşımaktadır. Kentin içinde yaşayarak bu kimliğin taşıdığı potansiyeller gerçekleştirilmeye çalışılır (Tekeli, 1991, s. 80) ki, kentlilik bilincinin oluşumu da tam olarak bu sürecin sağlıklı işlenmesine bağlıdır.

Kentsel mekânın ve dolayısıyla kent kimliğinin toplumsallıkla olan ilişkisinin temelinde⁷ insanın, belirli bir mekân parçası üzerinde yalnızca bir yerde

⁷ Kentsel mekânın, her şeyden önce toplumsal bir ürün olması onun, toplumsal ilişkilerle karşılıklı şekilde birbirini üreten ve yenileyen bir olgu olduğu gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Henri Lefebvre (2014). Mekânın Üretimi, (Çevre Işık Ergüder), İstanbul: Sel yayıncılık

bulunma ve bir alan kaplamanın ötesinde, bir yaşam alanı yaratma isteği yatmaktadır. Bu yüzden insanın mekânda bulunması aktif bir pratiğe tekabül etmekte olup bunun esası, onun mekânı kendisinin kılma, kendisi için görme motivasyonudur. “Her insan için, Ben’in, benlik imgesinin ve kimliğin tanımı, zorunlu olarak yer ve mekân boyutlarını da kapsar ve bu boyutların bütünü ‘o yerin kimliği’ni oluşturur” (Proshansky, Fabian ve Kaminoff, 1983). Böylece insan bir yeri sembolik olarak işaretleyerek inşa edip anlamlandırırken hem o yer üzerinde bir hâkimiyet kurmakta hem de kendi kimliğini o yere yansıtmaktadır. Bu yüzden toplumsal inşa sürecinde bir yerin kimliği yaratıldıktan bir süre sonra o yer kimlik yeri haline gelmektedir. Bu da bize kentsel kimlik ile kentte yaşayan bireylerin kimliği arasındaki dinamik ilişkiyi göstermektedir.

Bu bağlamda kent kimliği; bir kentin kültürel birikimi, tarihi mirası, yerleşim şekli, sosyal, ekonomik ve toplumsal anlayış ve kavrayış biçimleri gibi unsurların bir araya gelerek ayırt edici biçimde gözlemlenebilir bir yansıması şeklinde oluşmaktadır. Bir kentin kendine özgü kimliğinin korunması, orada yaşayan ve o kentin yönetiminde görev alanların kent kültürünü benimseyerek kentlilik bilincine sahip olmalarına bağlıdır. Bu çerçevede özellikle Oslo, Stockholm, Kopenhag gibi İskandinav ülkelerinden başarılı örnekler verilebileceğini ifade eden Keleş, son başlıkta ayrıntılı olarak irdeleneceği üzere, Türkiye’de kent kimliğinin korunması konusunda örnek oluşturabilecek uygulamalara çok sık rastlanmadığının altını çizmektedir (Alp, 2021).

Katılım ve Aktif Vatandaşlık

Katılım, “kişilerin içinde yaşadıkları fiziki çevreler, hayatlarında yeri olan kurumlar ve yönetimde takip edilen programlar seviyesinde alınan kararlarda söz sahibi olmaları veya belirli bir çevrenin planlanmasında bunun için oluşturulacak programda ve sonuca varılmasında yönetimle iş birliği içinde olmaları” (Kalabalık, 2005) şeklinde tanımlanmaktadır. Tarihsel koşullar içinde demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından birisi olarak gelişen katılım, geniş halk kitlelerinin gerektiği gibi temsil edilebilmelerine yönelik karşılaşılan sorunların çözümüne ilişkin tartışmalar açısından gündemden düşmeyen unsurların başını çekmektedir. Katılım süreçlerinde yer almak, demokrasinin gelişimi açısından önemli olduğu kadar aktif vatandaş olmanın da önemli koşullarından birisini oluşturmaktadır. Çağımızda yürütülen politikaların merkezinde, görev ve sorumluluklar temelinde çerçevesi çizilen ulus vatandaşlık anlayışından, odağında katılımın yer aldığı vatandaşlık an-

layışına doğru geçiş bulunmaktadır. Buna göre artık toplumun bir üyesi olarak oy kullanma benzeri “basit” katılım davranışları yeterli görülmemekte; kişilerin haklarına sahip çıkarak onları geliştirmesi, görevlerini yerine getirmenin ötesinde gönüllü olarak topluma fayda sağlamaya yönelik çabalar sergilemesi vatandaşlığın temeli olarak kabul edilmektedir (Altun ve Mazman, 2020, s. 235). Keleş’e göre (2012, s. 10) bu durumun ortaya çıkmasında, günümüzde demokrasinin temel dayanaklarından olan seçim sistemleri ile bu sistemlerin işleyişine ve bu mekanizmaların bir parçası olan meclisler gibi temsili demokrasi kurumlarına duyulan büyük çaplı güvensizlik yatmaktadır. Bunun bir sonucu olarak tarihin çok eski dönemlerine uzanan ve günümüz toplumlarının nüfusları göz önünde bulduğunda uygulanması mümkün olmayan “doğrudan demokrasi” yöntemleri yeniden gündeme gelmiştir. Bu bağlamda ölçek açısından halkın doğrudan katılımına olanak sağlayabilecek birimler olan yerel yönetimlerde kent konseyleri, halk meclisleri, kent parlamentoları, kent senatoları gibi mekanizmalar devreye sokulmuş ve kentsel mekân, aktif vatandaşlığın yegâne uygulama alanı olarak ön plana çıkmıştır.

Burada dikkat çekilmesi gereken temel nokta, kentli aktif vatandaşlığın siyasal katılım sağlamadan daha fazlasını ifade ediyor oluşudur. Kentsel toplumsal yaşam, doğası itibarıyla, siyasal katılımın yanı sıra kamusal alandaki sivil, sosyal, kültürel ve ekonomik katılım çeşitlerinin de gündemde olması gereken bir gerçekliğe tekabül etmektedir. Katılımın çerçevesini oluşturan bu boyutlar, kentte yaşayan kişinin hak ve sorumluluk bilinci açısından önce yaşadığı kente, sonra topluma karşı bir sorumluluk ve aidiyet duygusu hissetmesi açısından elzemdir. Bu şekilde katılım, kişinin bir yandan aktif vatandaş olmasını sağlarken, diğer yandan da onu kentsel kamusal politikaların belirlenmesinde etkili bir paydaş konumuna getirmektedir. Böylece oy vermenin ötesinde siyasal katılım sağlayabilen, özel alanın dışına çıkarak toplumsal örgüt ve kuruluşlarla ilişkiler kuran, sosyal ve kültürel faaliyetler yoluyla sermaye birikimine katkıda bulunan ve gerektiğinde toplumsal hareketler aracılığıyla hak arayışı içinde olan kentli aktif vatandaş, kentlilik bilinci ve sorumluluğuna sahip bir kişi olarak kentsel toplumsal yaşamın başrolüne yerleşmektedir (Altun ve Mazman, 2020, s. 238). Kentin geleceğinde söz sahibi olan kentli, zaman içinde yaşadığı kenti benimsemeye ve mekâna karşı sorumluluk duymaya başlayarak aktif bir kentlilik bilinci geliştirir.

Katılım süreçlerinde yer alarak aktif bir vatandaşa dönüşmek ve bu çerçevede de kentlilik bilincini geliştirmek noktasında en büyük sorumluluk yerel yönetimlere düşmektedir. Çünkü toplumu, insanı, çevreyi ve kenti ilgilendiren her konu yerel yönetimlerin görev alanına dâhildir. Bu çerçevede yerel

yönetimler, türlü politikalar geliştirerek ve katılım sürecindeki tüm aktörlerden yararlanarak kentlilerin insan haklarının tüm gereklerinden yararlanmasını sağlamak zorundadır (Keleş, 2015, s. 398) ki bu gerekliliklerin sağlanması, kentlilik bilincinin gelişmesi için yegâne koşulların başında gelmektedir.

Katılım yoluyla aktif vatandaşlığın gelişimi açısından önemli olan kurumlar arasında, sivil toplum kuruluşları, yardımlaşma dernekleri ve hatta devlet tarafından desteklenen toplum merkezlerini de saymak gerekmektedir. Bu kurumlar, vatandaşların etkileşim ve işbirliği dâhilinde kentsel toplumsal hayata etkin katılımını sağlayarak toplumsal ve kültürel sermayenin gelişimi açısından önemli işlevlere sahiptir. Yerel yönetimlerle birlikte bu kurumlar, etkileşim ve iletişim sağlamak için faaliyetler geliştirmelerinin yanı sıra, kentlilere kamuyu ilgilendiren konularda tartışma ve fikir alışverişinde bulunma ortamı sunabilmeleri sebebiyle vatandaşların katılımın pek çok boyutuna aktif katılım sağlayabilmelerinde etkili olmaktadır. "Kentlilere öz bilinç ve kendini yönlendirme becerisi kazandıran bu kurumlar, tek taraflı karar alma veya uzaktan denetleme ve yönetme gibi günümüzde oldukça sık rastlanan faaliyetlere de meydan okuyan davranışlar geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır" (Mumford, 2007, s. 609).

Kentlilik bilincinin geliştirilmesi yoluyla kent kültürüne katkıda bulunmak, kentsel mekânın her açıdan gelişmesine yardımcı olmak ve nihayetinde daha yaşanabilir bir kent mekânı ortaya çıkarmak için katılım süreçlerine aktif katılım olmazsa olmaz koşullardan birisini oluşturmaktadır. Ancak bu şekilde, günümüz kentlerinin en önemli sorunlarından olan yabancılaşma, bireyselleşme, aidiyetsizlik, sorumluluktan kaçma gibi pek çok olumsuzluğun önüne geçilebilmesi mümkün olabilecektir.

Kentlilik Bilinci ve Türkiye

Görülen odur ki kentin, barındırdığı tüm tarihsel özellikler bağlamında, insana kent ve çevre değerlerine sahip çıkma motivasyonu kazandırarak ona kentlilik bilinç ve sorumluluğu aşıl原因an olumlu bir yönü vardır. Bu sonucu doğuran bağımsız değişkenin kentleşmenin kendisi mi, toplum yapısının özellikleri mi yoksa her ikisi mi olduğuna dair farklı tartışmalar ise hala devam etmektedir (Keleş, 2005, s.10). Bu tartışmaları, yine Keleş'in çizdiği çerçeve dâhilinde, Türkiye kentleşmesi üzerindeki değerlendirme ve yorumları inceleyerek ortaya koymaya çalışacağız.

Kentler tarih boyunca sosyalleşmenin geliştiği, kültürel yapıların oluştuğu ve medeniyetlerin doğduğu, büyüdüğü ve yayıldığı merkezler olmuşlardır. Bu kapsamda uygarlık ve insanlık tarihi, bir anlamda kentlerin ve

kentlilik bilincinin tarihi olarak da görülebilir (Keleş, 2005, s. 10). Kentlilik çok boyutlu bir yapı olup bu olgunun merkezinde beşerî, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik faaliyet ve ilişkiler yer almaktadır. Tüm bunların sonucunda da kentlilik bilinci oluşmaktadır (Keleş, 1980, s. 68; Keleş ve Ünsal, 1982, s.25). Öte yandan bu faktörlerin bileşkesi ve sonucu olarak kentlilik bilinci zamana, ilişkilere, etkileşime, ortak değerlere ve yaşanmışlıklara göre gelişir, değişir ve dönüşür (Keleş, 1980, s.70).

Kentliliğin ve kent kimliğinin oluşumu ve şekillenmesinde meşruiyet kavramının önemine dikkat çeken Keleş'e göre kentleşme süreci ile toplumsal gelişme ve yapılar arasında güçlü ilişkiler vardır. Örneğin; "kent sağlığı" ile "kentlilik sağlığı" birbirini etkilemektedir (Keleş, 1997, s.439-440). Plansız, çarpık, estetikten uzak ve kalitesiz yapılaşma, aynı zamanda sosyal dokunun da benzer bir niteliğe bürünmesine yol açmaktadır. Bu nedenle kentleşme sürecinde planlama aşamasından uygulamaya kadar her noktada kentleşme yaklaşımı ve politikaları toplumsal, ekonomik ve ekolojik bakımdan sağlıklı ve sürdürülebilir olmalıdır. Böylece kent sağlığı ile kentlilik arasında medeniyet inşası bağlamında bir ilişki kurulabilir, uyumlu bir kentleşme sağlanabilir (Keleş, 2015, s. 190-191). Uyumlu kentleşmenin dört temel çıktısından söz edilebilir (Keleş, 2015, s. 256-257);

Birincisi demokrasi bilincidir. Demokrasi ise kentlilik bilincinden ve kişinin yaşadığı kente ait olma ve söz söyleme hakkından beslenir. Bu nedenle demokrasi ile kentlilik, kent yaşamı ve insan hakları arasında güçlü bir ilişki vardır.

İkincisi özgürlüktür. Kentlerde toplumsal denetimler kentlilik bilincinin yerleşmesiyle azalır, düşünce özgürlüğü gelişir, yenilikler artar, bireysel ve siyasal özgürlükler kentlerde güvence altına alınır.

Üçüncüsü hakların güvencesidir. İdeal kent ya da yukarıda söz edildiği üzere sağlıklı kent, hem kentlinin hem de kentte yaşayan diğerlerinin haklarının güvencesidir. Bu güvence, aynı zamanda bir ülkede demokrasi düzeyinin ölçülerinin göstergesidir.

Üçüncüsü kentin işleyişidir. Kentin işleyişi haklar, sosyal ve ekonomik faaliyetler, demokrasi, kültürel gelişme, yönetime katılma vb. gibi süreçlerin etkinliğini ve verimliliğini ifade eder. Bu unsurlar kente ve kentliye değer ve haklar kazandırıyororsa işleyen bir kentten söz edilebilir.

Dördüncüsü güvenlidir. Toplumun ve insanların haklarının korunması ve kentliliğinin temin edilebilmesi için güvenlik temel önceliklerdendir. Uyumlu kentlerde güvenlik; suç ve korku gibi şiddet durumlarıyla birlikte

etnik ve kültürel, çevresel, din ve dilsel, mimari ve özdeksel güvenlik daha kolay sağlanabilir.

Sıralanan bu dört boyuta genel olarak bakıldığında insan ve kent ilişkisi canlılar gibi yaşayan bir süreçtir. Bu yaşam biçiminin sağlıklı olabilmesi için temel etken kentlilik bilincidir (Keleş, 1980, s. 68-70). Bilinç ise canlılara has bir nitelik olduğundan özel de insanların genel de toplumun tutum, davranış, aidiyet ve algılamalarına göre oluşmaktadır. Bilinç sayesinde kent ve kentlilik yaşayan bir forma kavuşur. Buna göre kentle ilişkili tüm olgu, süreç ve gelişmelerin kökeninde önce insan, sonra insan tarafından kurgulanan kent gelmektedir denilebilir.

Türkiye'nin kentleşme serüvenine bakıldığında ise göze çarpan temel husus kentleşme hareketlerinin hızlı olmasıdır. İkinci özellik, kentleşme hareketleri sonucunda bütün kentlerin aynı ölçüde büyümemesi ve hatta büyük kentlerin ötekilere oranla daha hızlı büyümeleridir. Kentleşme hareketinin çeşitli coğrafi bölgelerde değişik hızlarda gelişmesi ise Türkiye'de kentleşmenin diğer önemli bir özelliğini oluşturmaktadır. Tüm bu özellikler Türkiye kentleşmesinin geri kalmış bir kapitalist düzenin yapısal özelliklerine uygun olarak geliştiğini ortaya koymaktadır (Keleş, 2014, s. 63-66, 71).

Normal şartlar altında kentleşme hareketi, tarımsal işlerde çalışan nüfusun azalmasına karşılık, tarım dışı işlerde çalışan kesimdeki nüfus oranının artmasını gerektirir. Kalkınmasını hızlandırmaya çalışan ülkelerde tarım kesimindeki artık nüfusun, yani tarım toprakları üzerinde marjinal verimliliği azalmış kitlenin, tarım dışı kesimlerde yaratılacak iş olanakları aracılığıyla köylerin dışına aktarılmasıyla işgücünün verimliliğini arttırabileceği düşünülür. Sanayi ve hizmet kuruluşlarının aradığı kentleşme ortamı ancak kentlerde yaratılabildiğinden kentler, hızlı kalkınmanın gerektirdiği yatırımların yapıldığı yerlerdir. Kalkınmanın yolunun kentlerden geçtiği ve kentleşmenin, kalkınmanın hem yaratıcı hem de hızlandırıcı bir etmeni olduğuna dair kanının sebebi budur (Keleş, 2014).

Türkiye'nin 1960'lı yılların ortalarından başlayarak sanayide hızlı sayılabilecek bir kapitalist gelişme süreci içine girmiş olduğu varsayılabilir olsa da, kentlerimizde sanayi kesiminde yaratılan iş olanakları, kentlere akın eden kitleleri özümsemeye yetecek miktarda olmadığından, kentleşen nüfusun büyük ölçüde sanayi kesimi dışındaki işgücü alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye kentlerinde gelişen etkinlik dalları, reklamcılık, sigortacılık, komisyonculuk, esnafılık, avukatlık, emlakçılık gibi verimliliği görece düşük iş gücü türleri olmuştur. Bu veriler karşısında Türkiye'de

kentleşmenin gerçek bir sanayileşmeye dayandığı ya da gerçek bir kalkınmaya hizmet ettiği ileri sürülemez. Bu yüzden Türkiye kentleşmesi, “kırsal alanların yoksulluğunu kentlere taşıyan, mal oluşu yüksek, yapay ve sağlıklı bir kentleşmedir” (Keleş, 2014, s. 70-72). İşte bu şekilde, Türkiye kentleşme sürecinin başat özellikleri olan kentleşme ile sanayileşme arasındaki dengesizlik, diğer iki önemli özellik olan hızlı içgöç hareketi ve kentlerin artan nüfusunun yerleşme gereksinmelerine yanıt vermekteki güçsüzlüğü ile birlikte, maddi yoksunluklara ve toplumsal alışkanlık beklentilerine varamamaktan doğan ezikliklere, kişisel ve toplumsal bozukluklara, siyasal radikalleşmeye ve yıkıcı davranışlara yol açmıştır/açmaktadır (Keleş, 2011, s. 42). Son derece çarpık ve plansız gelişen böyle bir kentleşme biçiminden, pek tabii, kente göç eden kitlelerin kentlileşmesinin önünü açacağı ve onlarda kentlilik bilincinin oluşumuna zemin hazırlayacağı beklenemez.

Yaşadığımız topraklarda yaşayan insanların kentlilik bilincine sahip olmadığını ifade eden Keleş’e göre, bu noktada temel sorunun ise kentleri yönetenlerin de bu bilince sahip olmamalarından kaynaklandığını ifade etmektedir. “Okullarımızda, genellikle, kent kimliklerinin ayrılmaz öğeleri olan değerlerin korunmasına ilişkin eğitici programların bulunmaması, yerel ya da merkezi düzeyde kent kimliklerinin korunmasında söz sahibi olanların, ne ulusal hukuk kuralları, ne de UNESCO gibi uluslararası kuruluşların tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmelerinin kuralları hakkında bilgi sahibi olmamasının bir eğitim sorunuyla karşı karşıya bulunduğumuzun çok açık göstergesi olduğunu” vurgulayan Keleş, kentlilik bilincine sahip bir kent yöneticisinin “kentnin tarihsel, kültürel ve doğal değerlerine ve kentnin kimliğini oluşturan her türlü özelliğin ve varlığın titizlikle korunmasına özen gösteren, bunları rant yaratma ve paylaşırma özelemlerine feda etmemekte kararlı olan” (Alp, 2021) bir yönetici olduğunu vurgulamakta ve bu şekilde esas sorumluluğun kent yönetimlerinde olduğuna işaret etmektedir. Bu sorumluluğun kapsamı ise giderek artan nüfusun konut, eğitim, sağlık, ulaşım, yol, meydan, otopark, altyapı, yeşil ve açık alan ve çevre kirlenmesini önleme gibi hizmet taleplerini karşılamayı içermektedir. Ancak Türkiye’de söz konusu hizmetler hakkıyla yerine getirilememekte; kentlerde yaşayanlar “gerçek bir kent” olmaktan uzak kentlerle bağ kuramamakta ve sonuçta vatandaşlarda kentlilik bilinci gelişmemektedir.

Bu kapsamda Türkiye’de uyumlu ve sağlıklı kentleşmenin önünde engel teşkil eden başlıca diğer faktörler planlama sorunları ve siyasi iradelerin tutumlarıdır (Keleş, 1997, s. 444). Plan karşıtlığının 1960’lı yıllardan itibaren gi-

derek artan biçimde yöneticilerde neredeyse istisnasız yerleşen bir tutum olduğunu ifade eden Keleş (1997, s. 444), bu sorunun günümüze değin çözülememiş olmasını iki temel nedene bağlamaktadır. Bunlardan ilki, siyasal süreçlere ve kadrolara güven duymayan planlıların halkı ve politikacıları ikna etmekte yeterince çaba göstermemeleridir. İkincisi ise, politikacıların da teknokrat planlıları, halktan yönetme görevi almış ve seçimle iş başına gelmiş olmanın verdiği güçle görmezden gelmeleridir (Keleş, 1997, s. 442-443). Dikkat edilirse her iki tutumun arkasında yine kentlilik bilincine sahip olmama yatmaktadır. Planlamaya karşı takınılan bu tavır 1980'li yıllardan itibaren hız kazanmış, sermayenin serbest dolaşımının önündeki tüm engellerin kaldırılarak dünyadaki tüm ülkeler ve bölgeler arasında ticaret özgürlüğünün tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için başta Dünya Bankası olmak üzere pek çok uluslararası kuruluş tarafından bu yozlaşma süreci desteklenmiştir (Keleş, 2005).

Bu çerçevede Keleş son dönem çalışmalarında, günümüzde yaşanan küreselleşme süreci ve bu sürecin bir yansıması olan neo-liberal politikaların da kent sel değerler üzerinde son derece olumsuz etkileri olduğunu vurgulamaktadır:

Küreselleşme denilen dönüşüm, sağladığı kimi yararların yanı sıra, değer dizgele rinde bir yozlaşmaya, erozyona da yol açmaktadır. Bu bağlamda en dikkate değer de ğişikliklerden biri, bireysel çıkarları en çoğa çıkarma kaygısının neredeyse, toplumun çıkarları toplamının yerini almış olmasıdır. Bireyler, giderek daha dar mekânlarda kısa erimdeki çıkarlarıyla ilgilenir oldular. İstiyorlar ki, devlet ve belediye, taşınmaz maln ın güvenliğiyle, değerinin artmasıyla ilgilenmekle yetinsin ve başka hiçbir şeye kar ışımasın. Bu bencil davranışlardan, kent, kamusal alan, çevre, kültür, sanat ve mi marlık değerleri alabildiğine zarar görmektedir. Ekosistemin doğal dengelerinin bozul ması, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi gelişmeler de bu bozulma sürecinin değişikik görünümleridir (Keleş, 2012, s. 12).

Bu çerçevede kent yönetimlerinin planlama adı altındaki ranta bağlı çö zümleri, kent ve çevre arasındaki dengeyi bozmuş ve aşırı betonlaşmayı be raberinde getirmiştir. Başka bir ifadeyle, sağlıklı ve dengeli bir kentleşme, rant peşinde koşan aktörlerin insafına terk edilmiştir (Keleş, 2010, s. 31). Kentleşme, yasal ve idari kurullarla planlanan ve ardından kentliye sunulan bir süreçtir. Eğer politika yapımcılar kentleşme sürecinde "sağlıksız" oluşumların önüne geçmezse ne uyumlu kentleşmeden, ne gerçek bir kentten, ne de ger çek kentlilerden söz edilebilir. Şu hâlde kentleşmenin ve nihayetinde bunun ortaya çıkardığı kentlilik bilincinin insan eliyle inşa edilen bir süreç ile algı düzeyi olduğunu, bu olguların öncül ve ardıllarının da tüm toplumun so rumluluğu ve mülkiyetinde olduğunu ifade etmek mümkündür (Can ve Ter can, 2007, s. 54-55).

Sonuç

En yalın ifadeyle, kentlilerin karşılıklı etkileşimlerinden oluşan ve canlılığını sürdüren bir ilişkiler yumağı şeklinde tanımlanabilecek kentin, tarihsel süreç içinde üstlendiği işlevin aksine günümüzde daha çok sorunlarla ve krizlerle anılıyor olması kentleşme ve kentlileşme süreçlerine farklı yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluktan hareketle Keleş, içinde bulunduğumuz kentsel krizin kaynağında, büyük ölçüde, sağlıksız bir kentleşme ile kentlileşme süreci ile kentlilik bilincini geliştiremeyişimizin yattığını öne sürmüş ve Türkiye deneyiminden hareketle bu savını temellendirmeye girişmiştir

Kentlilik bilincinin oluşması açısından kent kültürü, kent kimliği ve yönetim/karar alma süreçlerine katılım yoluyla sağlanan aktif vatandaşlığın önemini sıklıkla vurgulayan Keleş, kenti sadece konut, işyeri ya da ulaşım ağlarından oluşan bir yapı olarak görmenin ötesinde, kişinin kendisini kente ait hissetmesi, onunla özdeşleştirmesi ve onun politik düzlemdeki temsili için çaba göstermesinin kentlilik bilincinin temel göstergeleri olduğunun altını çizmekte, kentsel krizden çıkış yolu için ısrarla kentlilik bilincinin oluşmasının ön koşulu olarak çağdaş ve akılcı bir eğitimi işaret etmektedir.

Kentlerdeki “koruma-kullanma dengesi”nin kullanma lehine sürekli bozulduğu günümüz kentlerinde, örgütlü ya da örgütsüz olarak insanlar, yerli ve yabancı sermaye, bir doğal kaynak olan toprağı sıradan bir “meta” olarak gördüğü ve toprağın kullanım değerinden çok değişim değeriyle ilgilendikleri sürece, Türkiye kentlerinin kent hakkının gözetildiği ve dolayısıyla insanca yaşanabilir kentler olması beklenemez (Keleş, 2012, s. 12). Bu durum hem Türkiye’nin uyumlu bir kentleşme süreci deneyimleyememiş olmasının bir sonucu olarak kentlerde yaşayan insanlarda kentlilik bilinci oluşmamasının bir sonucu, hem de gelecekte oluşabilmesi muhtemel kentlilik bilincinin oluşmamasının en büyük nedenlerinden birisidir. Kentsel süreçlerin bu denli iç içe geçmiş ilişkiler ve yapılar bütünü olması ise kentin toplumsal bir ürün olmasından kaynaklanmaktadır. Görünürde kent cansız bir varlık olsa da mimarisinden planlamasına, tarihinden ekolojisine, beşerî yaşamından ekonomisine kadar içinde barındırdığı maddi ve manevi değerlerin arkasında insan ve toplum vardır. Kente, insanın verdiği her şeyi kente ve kentliye geri vermekte, kentlilik bilinci de buna göre şekillenmektedir.

Extended Abstract

Reading the Concept of Urban Consciousness Through Ruşen Keleş's Conceptual Framework

*

Hazal İlgin Bahçeci Başarmak

ORCID: 0000-0003-3967-0960

İrem Ece Akpınar

ORCID: 0000-0001-5302-2893

Cities have been called “cradles of civilization and democracy” due to the close relationship that developed between urban life and civilization in the historical process. In this respect, cities have been at the focal point of our lives in terms of political, economic, social and cultural aspects, especially since the medieval communes where "the air made people free".

Many elements, especially economic, cultural, demographic, sociological, administrative and managerial elements, come to the fore in the definition of the city. In this respect, the city is a local community unit in which there are social, political, cultural, economic activities and relations, industrial and/or service business lines, modern life rules and norms are valid, and social change, development and transformations are observed (Keleş ve Unsal, 1982, s. 25; Keleş, 2011, s. 106).

Existing social, economic and cultural systems or structural features directly affect the functions of the city and even the formation and change of these functions. Therefore, the structural features of cities in every sense are a mirror of their societies. Due to the different social, economic and cultural structures of the countries, different forms of urbanization and therefore urban space fragments emerge. This, in a cyclical way, causes the cities in question to be shaped differently from other cities due to the differences and changes in the social, economic and cultural systems of the functions they assume.

In its simplest form, the concept of urbanization refers to the integration of people with the city; It is used to express the fusion of a population group with a larger population group. Urbanization is the process in which the social change experienced as a result of the urbanization process creates changes in

people's behaviors, relationships and value judgments, and in their material and spiritual lifestyles (Keleş, 2021, s. 70). The social, political, economic, psychological and cultural dimensions of urbanization are shaped according to the intensity of the degree of difference between the city and the countryside; As the difference increases, the integration process with the city becomes more difficult and a healthy urbanization process cannot be realized. The healthy development of this process also depends on the course of the transformation in the social and economic structure of the relevant country: The socio-economic and socio-cultural transformation of the country, the city and the people proceed largely in parallel with each other.

In this context, based on knowledge, norms and lifestyles fed by living in the city; Urban consciousness, which is a combination of values, behaviors, attitudes and perceptions, is the result of ensuring the minimum commons of urban life. The provision of these commons is possible by breaking away from the rural life style and transitioning to an organized urban social life. In this way, the beginning of feeling responsible for the city by establishing a bond of belonging with the city in which the "urban" person lives, corresponds to the first stage of the formation of urban consciousness.

In order for the consciousness of urbanity to be formed, first of all, a person should be able to own the urban culture and internalize it. Therefore, Keleş points out that the city and urbanity are intertwined: According to him, born, raised and living in a city; People who can establish historical, cultural and emotional ties with the city and at the same time feel a sense of social responsibility for that city can have an urban consciousness as an urbanite. In this context, urban consciousness; It develops when a person is aware of living in the city, develops behavioral and thought patterns specific to this, and establishes some bonds with the city he lives in. The basic condition for establishing this bond is to identify with the city by adopting the identity and culture of the city in which one lives. In the following process, the person will see himself/herself as the owner of the place where he/she lives and become an active citizen. A person who strives to participate in all processes related to his city, to assume responsibilities and to solve problems, has become an urbanized and developed awareness of urbanity and has become a real citizen.

The concept of urban consciousness constitutes one of the main pillars of Keleş's studies on Turkey's urbanization experience. Keleş states that many of the problems experienced in Turkish cities today stem from Turkey's inability to experience a harmonious urbanization process, and attempts to explain this through the concept of urban consciousness.

The harmonious urbanization that Keleş put forward to define a planned and rational urbanization process could not be achieved due to many structural features of Turkey that developed in the historical process, and an unplanned and irrational form of urbanization has developed in Turkey. This situation, which can be shown as the sole reason for the inability of those living in cities to become urbanized and therefore unable to develop an urban consciousness, has moved to another dimension with many different effects of globalization today. At this point, people who cannot develop an urban consciousness due to the unhealthy urbanization style cannot see themselves as the owners of the cities they live in; this distorted way of perception causes cities to move away from being more livable places day by day in a cyclical way.

The aim of the study is to examine the concept of urbanity consciousness, which has an important place in Keleş's urban literature, through Keleş's evaluations on Turkey's urbanization and to reveal its importance. The aforementioned analysis is important in terms of overcoming many urban problems in Turkey today and even building humanely livable cities by understanding the importance of being a real citizen.

Kaynakça/References

- Aliağaoğlu, A. ve Mirioğlu, G. (2020). Balıkesir kent kimliği. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 374-399.
- Alp, D. (2021). Kent serisi 12: Ruşen Keleş: Asıl eksiğimiz yönetici bilinci 27 Nisan 2022 tarihinde <https://www.gebzehaber.net/kent-serisi-12-rusen-keles-asil-eksigimiz-yoneticisi-bilinci-5998yy.htm> adresinden erişildi.
- Altun, A. ve Mazman, İ. (2020). Sosyal, siyasi ve sivil katılımın gelişiminde kentlilik bilincinin rolü. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6 (2), 232-248. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kkujebpir/issue/58780/822803>
- Alver, K. (2009). Medeniyet, edebiyat ve kültür bağlamında şehirlerin dili. *Hece Dergisi* 18. Özel Sayısı- Kent ve Kültür Üzerine Notlar, 428-433.
- Biol, G. (2008). Kentlilik bilinci ve Balıkesir'den yarım asırlık bir örnek: Yeni çarşı deneyimi. *Ege Mimarlık Dergisi*, 65(2), 28-31.
- Can, N., ve Tercan, B. (2007). Prof. Dr. Ruşen Keleş ile söyleşi: Bu dönem, plana karşı tavırların ağırlık kazandığı bir dönemdir. *Planlama Dergisi*, (2), 49-63.
- Görmez, K. (1991), *Şehir ve insan*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Hayta, Y. (2016). Kent kültürü ve değişen kent kavramı. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 165-184.
- Kalabalık, H. (2005) *Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırmalı yerel yönetim hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Kartal, S. K. (1992), *Kentleşme*. Ankara: Adım Yayıncılık
- Kaya, E. (2003). *Kentleşme ve kentleşme*. İstanbul: İlke Yayıncılık.

- Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keleş, R. (1997). Siyaset dışı planlamadan planlamasız siyasete (Kentbilim tartışmalarına katkı). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52 (01), DOI: 10.1501/SBFder_0000001993
- Keleş, R. (1999). *Kentbilim terimleri sözlüğü*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Keleş, R. (2005). Kent ve kültür üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 29(246), 9-18.
- Keleş, R. (2010). Türkiye’de kentleşme kime ne kazandırıyor? *İdealkent*, 1(1), 28-31.
- Keleş, R. (2011). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Keleş, R. (2012). Kamusal alan, kentleşme ve kentlilik bilinci, *Güney Mimarlık Dergisi*, 10, ss.10-12
- Keleş, R. (2014). *100 soruda Türkiye’de kentleşme, konut ve gecekondular*. Ankara: Cem Yayınevi.
- Keleş, R. (2015). *Yerel yönetimler ve insan hakları, (1993-2014)*. (Der. Ruşen Keleş), *Kent, Kentsel Siyaset ve Çevre Yazıları* içinde (ss.398-412). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Keleş, R. (2016). Kentleşme, (Der. Melih Ersoy) *Kentsel planlama: ansiklopedik sözlük* içinde (ss.214-216). İstanbul: Ninova Yayınları
- Keleş, R. (2021). *Kentbilim terimleri sözlüğü*, Ankara: İmge Yayınları.
- Keleş, R. ve Unsal, A. (1982). *Kent ve siyasal şiddet*, Ankara: A.Ü. S.B.F. Basımevi.
- Keleş, R. Y. (1997). Siyaset dışı planlamadan planlamasız siyasete (kentbilim tartışmalarına katkı). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52 (01). DOI: 10.1501/SBFder_0000001993
- KENTGES (2009). *Kentleşme Şûrası “sonuç bildirgesi”*, 10 Nisan 2022 tarihinde <https://kentges.csb.gov.tr/kentlesme-surasi-2009-i-284> adresinden erişildi
- Meydan Yıldız, S. G. (2018). Kültürün mekânsal değişimler üzerindeki etkisi, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(3),173-184. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2018.4.3.004>
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent-kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*. (Çev. Tamer Tosun ve Gürol Koca) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., ve Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), 57–83. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(83\)80021-8](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(83)80021-8)
- Tekeli, İ (1991). *Kent planlaması konuşmaları*. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentleşme, (Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru) *20. Yüzyıl Kenti* içinde (ss.77-106). Ankara: İmge Yayınevi
- Yörükhan, T. (2006). *Şehir sosyolojisinin ve insan ekolojisinin teorik temelleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.